

שיעור חומש

על פרשת השבוע

משיעורי מרן הגאון רבי חיים פיינשטיין שליט"א

ראש ישיבת עטרת שלמה

יום הכיפורים תשפ"ג

כהן גדול ביום הכפורים - מלאך ה' צבקות

כתב הטור 'והכי איתא בפדר"א ראה סמא"ל שלא נמצא חטא בישראל ביוה"כ ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת, מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ביוה"כ, מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל אין להם קפיצה ועומדין על רגליהם ביוה"כ, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא, מה מלאכי השרת שלום ביניהם כך ישראל ביוה"כ, והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם, ומבואר דכפרת יוה"כ הוא במה שישראל נוהגים עצמם כמו מלאכים, וראוי להבין למה באה הכפרה דוקא באופן זה.

ונראה לבאר הענין, דהנה בסדר עבודת יוה"כ כתוב 'וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקודש עד צאתו', ובמדרש הקשה וכהן גדול לא אדם היה, היינו דאיך הכה"ג גופיה היה נכנס. ובפשוטו היינו אומרים דהאיסור הוא רק על אדם אחר, אבל הכה"ג הרי אדרבה מצוותו ודינו בכך, אמנם המדרש לא ניה"ל בזה, ומשני 'אלא כההוא דא"ר פנחס בשעה שהיה רוח הקודש שרוי עליו היו פניו בוערות כלפידים עליו, הדא הוא דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו', והמכוון להמשך הכתוב 'כי מלאך ה' צבקות הוא'. וביאור הענין, דהא דפניו בוערות כלפידים היינו דהוה כמו 'מלאך', שהמלאכים עשויים מאש, וכמו שכתוב בתהלים 'משרתיו אש לוהט', ובאותה שעה שנכנס לקוה"ק היה בהתפשטות הגשמיים בזיכור חומר הגוף לגמרי עד שהתעלה לדרגת מלאך, וממילא אינו בכלל האיסור ד'וכל אדם לא יהיה באוהל מועד', דהוא אינו אדם אלא מלאך, ולא הוה כענין בעלמא, דהא מהני להלכה פסוקה שאסור ל'אדם' להיות באוהל מועד בזמן שמקטיר קטורת, והכה"ג גופיה בכלל האיסור, אלא דהתעלותו והתרוממתו באותה שעה משוי ליה בגדר מלאך.

ומבואר בזה דבר גדול, דהכה"ג בכל דור ודור כשנכנס לקודש הקדשים נתעלה ונתרומם להיות בדרגת מלאך, והיינו דהוה מצוה דכל אופן קיומה הוא לפי דרגתו באותו זמן שיהיה כמו מלאך, דהרי אם אינו מלאך אינו יכול ליכנס מחמת הכתוב 'וכל אדם לא יהיה באוהל מועד' הכולל גם את הכה"ג עצמו, ונראה דהא דהוה כמלאך אינו היכי תימצי ועצה בעלמא שיוכל ליכנס לפנים בלא עקירת הכתוב, אלא זה עצם הענין ביוה"כ, שיכנס כה"ג שהוא כמו מלאך ובאופן זה יכפר על ישראל, וזה גופא הדין של סדר העבודה, דאם צריך שיהיה כמו מלאך ע"כ דלא סגי בלאו הכי.

קודש הקדשים הוא כנגד עולם העליון

ונראה לבאר טעם הדבר, דהנה כתוב בפרשת תרומה 'והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים', ומבואר דיש חפצא של הבדלה בין הקודש ובין קודש הקדשים. ויש לשאול דבגמ' בפסחים מנו חז"ל ז' הבדלות, והבדלה זו לא נמנית שם.

ונראה לבאר הדבר דהנה איתא במדרש שכל דבר במשכן היה מכוון כנגד איזה ענין, והפרוכת במשכן הוא כנגד הרקיע. וענין הרקיע הוא להבדיל בין מים העליונים למים התחתונים, כמו שכתוב בפר' בראשית 'ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע', והיינו שהרקיע מבדיל בין המים העליונים, שהם עולם העליון הרוחני, למים התחתונים שזה עולם גשמי. מעתה גם ענין הפרוכת הוא להבדיל בין העוה"ז הגשמי לעולם העליון הרוחני, דקודש הקדשים שייך לעולם העליון, וכדאיתא במדרש דהארון הוא כנגד כסא הכבוד, ונמצא דהפרוכת הוא להבדלה בין העוה"ז לעולם העליון, ובה יבואר גם הא דהבדלת הפרוכת לא נמנית בז' ההבדלות, דזה כלול בהבדלה שבין מים עליונים למים תחתונים.

ומעתה הלא הדבר פשוט דלא יתכן לאדם בעל גוף גשמי ליכנס לפני ולפנים אצל מקום עולם העליון, דזה מקום המלאכים, וכמו שמצינו בגמ' בשבת דכשמשנה עלה למרום שאלו המלאכים מה לילוד אשה בינינו, דשרפים הם העומדים ממעל לו, ובני אדם מקומם בארץ וכלשון הכתוב 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', ולהכי המדרש מפרש ד'וכל אדם לא יהיה באוהל מועד' כולל גם את הכה"ג, ואינו מדין כבוד או מורא בעלמא, אלא דלא שייך לאדם להיות במקום עולם העליון, ואם הכה"ג מצווה ליכנס לפני ולפנים בעל כרחך דהוה מקומו, והיינו דנהפך להיות כמו מלאך, וממילא שפיר שייך למקום ההוא.

כפרת יום הכפורים - תוצאה מכפרת משה רבינו

ונראה להוסיף, דהנה ברש"י בפר' כי תשא ובפר' עקב מבואר דהטעם שיוה"כ נקבע לי' בתשרי הוא משום דבאותו היום נשלמו המ' יום שהיה משה במרום, ואז נתרצה ה' למחול על העגל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי כדברך, ולהכי נקבע יום זה לכפרה וסליחה לדורות. והנה כשעלה משה למרום היה מ' יום בלא אכילה ושתייה, ככתוב בפר' כי תשא 'ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה', ואיתא בגמ' ביומא דששה ימים קודם שעלה למרום היה בפרישה כדי למרק אכילה ושתייה במעיו להיות כמו מלאך, ומעתה נראה פשוט דכיון דמכח תפילתו באותו הזמן נקבע כפרת יו"כ לדורות א"כ בודאי דכפרת הכה"ג בכל יו"כ הוה דומיא דכפרת משה רבינו באותו היום, דכל דור הוה המשך לכפרה שנאמרה למשה, וצריכה להיות באותו האופן, וכמו שאז היה הגדר דמי שהיה כמו מלאך עלה למרום וכיפר על ישראל הכא נמי הכה"ג בכל דור צריך

להיות כמו מלאך ולכפר על ישראל במרום, ובאופן זה יזכו ישראל ל'סלחתי כדברך', ולהכי נכנס הכה"ג בדרגת מלאך למקום קודש הקדשים שהוא שייך לעולם העליון ובכה"ג מכפר על ישראל.

בגדי לבן - כשירות של מעלה

ובזה יבואר גם ענין שימוש הכה"ג בלבישת ד' בגדי לבן, ולא בבגדי זהב שמשמש בהם כל השנה, ובגמ' בר"ה מבואר הטעם דאין קטיגור נעשה סניגור, אמנם נראה דיש בזה עוד ענין, דהנה כתוב בפסוק 'בגדי קודש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם', וצריך ביאור דודאי דהווי בגדי קודש, דהרי אפילו הבגדי זהב דכל השנה הם קודש, וכ"ש בגדי לבן שמשמש בהם לפני ולפנים.

עוד צ"ב הא דכתיב 'רחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו וגו', וכתב רש"י דלובש הבגדים שהוא עובד בהם כל השנה. ומבואר דבגדי הזהב נקראים בגדיו, ובגדי לבן אינם נקראים בגדיו של כה"ג, אלא נקראים בסתמא בגדי הבד. וצריך להבין דהרי שניהם היו באין משל ציבור, ולמה בגדי הזהב נקראים בגדיו ובגדי לבן אינם נקראים בגדיו.

ונראה לבאר בהקדם מה שכתב שם הרמב"ן 'סודם כמו האיש לבוש הבדים ולכן הודיעו כי בגדי קודש הם, ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן, מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים כך שירות של מטן כתונת בד קודש', ומבואר דלכה"ג ביוה"כ יש בגדים של מלאך, דהאיש לבוש הבדים היינו המלאך גבריאל, והוא צריך לשמש כמו שירות של מעלן, והיינו כשימוש המלאכים בבגדי לבן.

והנה יש להבין הענין דהכה"ג לובש בגדים של מלאכים, דהרי לכל אחד יש בגדים המיוחדים למהותו וענינו, ולא שייך שאדם בעוה"ז ילבש בגדי מלאך, דהוא אינו שייך לזה, ואין התורה מצווה על כזה דבר, אלא הביאור הוא דכשנכנס לפני ולפנים הוא כמו מלאך המשמש בעולם העליון, וזהו הטעם דלובש בגדי מלאך ולא בגדים שמשמש בהם כל השנה, דכל השנה הוה שימוש בעולם התחתון, ובמקום כזה יש בגדי זהב, אבל לפני ולפנים דהוה כנגד מקום העליון הוא כמו שירות של מעלן, ולהכי לובש שם בגדי לבן, דבכל מקום הבגדים מותאמים לאותו המקום כמות שהוא [וזהו הביאור במה שמחליף את בגדיו ה' פעמים ביוה"כ, דבחוץ אינו בגד מלאך, ואינו יכול ללבוש בגדי לבן].

ובזה יבואר היטב הא דהבגדי זהב הם 'בגדיו', דאף דהם קדושים מ"מ אין זה בגדי המלאכים, אלא בגדים לשירות בעוה"ז, אבל הבגדי לבן הם 'בגדי קודש', דהם בגדים של מלאכים.

ובזה יבואר נוסח 'אמת מה נהדר' שאומרים בתפילת מוסף ליוה"כ, דברים נוראים שאינם שייכים לעוה"ז, כגון 'כאוהל הנמתח בדרי מעלה', וכן 'כברקים היוצאים מזיו החיות', ושאר הבתים שם, דכן הוא מראה הכהן ביוה"כ שהתעלה לדרגת מלאך המשמש במרום.

ישראל השולחים מלאך לכפר עבורם - מתרוממים בדרגתם להיות כעין מלאכים

ואחר כל הדברים האלו נבין היטב הא דישאל ביוה"כ מתרוממים להיות כמו המלאכים, דהנה הכה"ג הוא שלוחא דידן לכפר עלינו במקדש, ומוכרח דגם ישראל הם מעניינא של שילוח מלאך בעבורם, דאיך יתכן שבשר ודם בעל גוף גשמי ישלח מלאך לכפר בעדו, הרי האבות היו בדרגה גבוהה שהמלאכים עמדו אצלם לשמש לצרכם, וכמו שכתוב 'וישלח יעקב מלאכים לעשיו אחיו', וכתב רש"י 'מלאכים ממש', אבל איך אנו יכולים לעשות כן, ועל כרחך דגם אנו בבחינה מסוימת בדרגה כמו מלאכים, וממילא הוה מעניינא שנשלח מלאך לכפר עלינו.

והלא דעת לנבון נקל, דאם זה המצב של כלל ישראל ביוה"כ הרי ודאי על כל אחד להתאים עצמו לדרגה זו ככל יכולתו, וזה חלק מעבודת ההכנה קודם יוה"כ להתרומם מהדרך הרגילה ולהיות יותר רוחני ככל האפשר.

ישראל ביום הכפורים - כמלאכי השרת

הנה נתבאר מדברי הטור שהבאנו דמעלת ודרגת ישראל ביוה"כ הוא כמו מלאכים, וכן מציינו להלכה דאומרים בשכמל"ו בקול רם, אף דבכל השנה אומרים אותו בלחש דהוא שבח המיוחד למלאכים, ויש להתבונן מה מקור הענין דביום זה אנו מתרוממים לדרגת המלאכים.

אמנם צריך להבין איך 'בשר ודם' יכול להיות כמו 'מלאך', הרי לכל נברא יש את המציאות שלו, יש בהמה, ויש אדם, ויש מלאך, והן אמת שהאדם יכול לקיים מצוות, לשמור שבת ולהניח תפילין ולתת צדקה, וללמוד תורה כל היום, אבל איך יכול להיות מלאך, הרי זה לא המציאות שלו.

אכן הביאור הוא, דבאמת ניתן לזכך את הגוף הגשמי שיהיה רוחני, וכך נעשה האדם כמו מלאך, דבאמת האדם השלם הוא תפארת הבריאה ותכלית כל העולמות כולם, ודרגתו היא מעל המלאכים, וכמו שמצינו באדם הראשון קודם החטא שהמלאכים היו משמשין אותו, וכן האבות הקדושים היו המלאכים מצויים אצלם כסדר לכל צרכיהם, וכמו שכתוב בפרשת חיי שרה שאברהם אבינו אמר לאליעזר 'הוא ישלח מלאכו לפניך', ואיתא במדרש דבאותו זמן יצאו שני מלאכים לצורך הענין, וכן אצל יעקב כתוב 'וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשיו אחיו', וכתב רש"י 'מלאכים ממש', וכן הגר שפחת אברהם כשברחה למדבר באו ארבעה מלאכים להחזירה לשם, וכתב רש"י דאמרה שהייתי רגילה לראות מלאכים אצל אברהם, ולהכי לא חרדה מפניהם, והיינו דדרגת האבות היה יותר מהמלאכים, ולכן היה להם בעלות עליהם שישמשו אותם.

אמנם אחר החטא נדקפה קומתו של האדם וגורש מגן עדן וכבר אינו בתכלית הקירוב לפני הקב"ה, ורק ע"י קבלת התורה זכו לחזור לדרגה זו שפסק מהם זוהמת הנחש ומלאך המוות [ואח"כ שוב ירדו מדרגתם בחטא העגל], וכן לעתיד לבוא יהיו ישראל בדרגה יתירה מן המלאכים, וכמו שכתוב

בנבואת בלעם 'כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל', וכתב רש"י דמחיצתם תהיה לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה אמר הקב"ה, ומכל זה מבואר הא דביו"כ ישראל מתרוממים לכעין הדרגה של אדם הראשון קודם החטא, והם כמו מלאכים, דבאמת בעיקר מהותם הם שייכים לדרגה זו, ויוה"כ הוא מעין דרגתנו דלעתיד לבוא.

ויש ללמוד מכך כמה עלינו לייקר כל רגע מהיום הקדוש הזה, שהם כ"ד שעות שאנו עומדים לפני ה' כמלאכים, וענין זה גם תובע התבוננות והכנה גדולה לפני יו"כ, דעם החומר העכור והגוף הגשמי א"א לבוא לעמוד לפני ה' בדרגה זו, וזולת ענין התורה והתפילה והתשובה יש גם ענין ביטול קנאה ותחרות, דהרי המלאכים הם כולם ביחד בלא פירוד, וכמו שאומרים בנוסח קדושה 'כולם אהובים וכו' וכולם נותנים באהבה רשות זה לזה וכו' קדושה כולם כאחד עונים ואומרים ביראה', זהו צורת שירות המלאכים לפני הקב"ה, ועלינו להשתדל גם בזה להידמות למלאכים ככל האפשר.

וכסה ענן הקטורת - כיסוי עונותיהן של ישראל

כתוב 'וכסה ענן הקטורת את הכפורת', ובמשנה ביומא איתא שהיה ממתין עד שיתמלא כל הבית עשן, ובחידושי מרן רי"ז הלוי ביאר דקטורת דיו"כ שאני מקטורת דעלמא, דכל השנה מקטיר ויוצא לאלתר, דבזה נגמרה מצוותה, אבל הא דנתמלא כל הבית עשן הוא דין מסוים בקטורת דלפני ולפנים יעו"ש באריכות, ובאמת צריך ביאור מה מקור וענין דין זה. ויש לבאר, דבפסוק כתוב 'וכסה', ולא נתפרש כמה שיעור הכיסוי, טפח או אצבע או שיעור אחר, ולהכי נראה דבאמת כיסוי כל הבית כולו הוה בכלל חיוב הכתוב ד'וכסה', שיהיה כיסוי בקטורת בתכלית השלימות עד הסוף, ויותר מ'כל הבית' לא שייך, ולהכי כך הוא שיעורו.

ענין ענן הקטורת - כיסוי עונות ישראל

והנה יש לעיין מהו ענין ותכלית כיסוי הבית בענן הקטורת, ובמדרש שיר השירים על הכתוב 'אשכול הכופר דודי לי' איתא 'אמר ר' יצחק כתיב וכסה ענן הקטורת, הכסוי הזה אין אנו יודעין מהו, עד שבא דוד ופרשו נשאת עון עמך כסית בכרמי עין גדי', ויש ללמוד בזה דבקטורת יש ב' ענינים, חדא, ריצוי וכפרה כמו כל קרבן, וכמבואר בגמ' דקטורת מכפרת על לשה"ר, ועוד יש בזה ענין 'כיסוי' לעבירות.

אמנם צריך להבין מה שייכים העבירות לקודש הקדשים. ונראה לבאר ע"פ מה שכתב בנפש החיים (ש"א פ"ד) וז"ל 'וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות ליבו, שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע, לא אתאבידו ח"ו, ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים וכו', ובאמת כי האיש החכם ויבן את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו, עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל חס ושלום, הרבה יותר ממה שהחריב נבוכדנצר וטיטוס, כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם, רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש, ובהמשך דבריו א"כ בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבבו מחשבה אשר לא טהורה וכו' הרי הוא מכניס זונה סמל הקנאה בבית קדשי הקדשים העליון הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה ע"י טיטוס בהציעו זונה בבית קדשי הקדשים במקדש מטה' וכו'.

ומעתה מובן היטב הא דהכיסוי על העבירות הוא בקודש הקדשים, דהעבירות פגמו במקום המקודש ביותר וצריך לכסותם ולהסתירם ולבטלם דוקא במקום ההוא.

עבודת ההזאות בקודש הקדשים - אחר כיסוי העבירות וביטול המקטרגים

ובזה נראה לבאר הא דבסדר עבודת היום יש הפסקה באמצע עבודות הפר במעשה הקטורת, וכמו שכתב הרמב"ם דבתחילה מתודה ב' וידוים על הפר, ואח"כ שוחטו ומקבל דמו ונותנו לממרט שלא יקרוש, ומקטיר קטורת בפנים, ואח"כ נוטל דם הפר ונכנס להזות על המקומות, וצריך טעם למה אינו גומר עבודות הפר ואח"כ יכנס להקטיר הקטורת, הלא לא מצינו בשום קרבן שמפסיק באמצע עבודותיו והולך לעסוק בעבודה אחרת ואח"כ חוזר לקרבן הקודם. אמנם לדברי המדרש יבואר היטב, דענן הקטורת הוה כיסוי לעבירות של ישראל, ולהכי קודם שנכנס לקודש הקדשים להזות אז הוא מקטיר קטורת, דקודם שנכנס למקום המקודש לצורך הזיה צריך שיהיה העבירות מכוסים ונעלמים, דאז עבודתו בפנים תתקבל לרצון טפי.

גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד

איתא בגמ' ביומא א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוקיך', ומבואר דענין זה דהתשובה מגעת עד כסא הכבוד הוה שבה וגדולה לתשובה, שכוחה גדול כ"כ להגיע אפילו עד כסא הכבוד, ונראה דזה גם פסוק בתורה (דברים ד' ל') 'ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו' וגו'.

ונראה לבאר, דהנה איתא בגמ' בפסחים 'וידי אדם מתחת כנפיהם', ידו כתיב, זה ידו של הקב"ה שפרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה

מפני מידת הדין, וברש"י ורשב"ם שם כתבו 'שמקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר', ומבואר דענין התשובה הוא הנהגת רחמים מיוחדת, שהקב"ה פורש ידו לקבל התשובה. וכן מצינו בגמ' בסנהדרין לגבי מנשה דחתר לו הקב"ה חתירה מיוחדת כדי לקבלו בתשובה. ונראה דתשובה שונה מקבלת התפילות, דעל התפילות יש מלאכים הממונים, וכדמצינו הזכרת ז' לשונות בתפילת יעלה ויבוא, דזה כנגד ז' רקיעים עד שמגיעת אצל הקב"ה, וכן בנוסח הסליחות כתוב 'מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים וכו', מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות', דיש מלאכים הממונים על כל העינים האלו, אמנם קבלת התשובה שאני, דהיא ע"י הקב"ה בעצמו. ונראה דזהו הביאור בנוסח תפילת נעילה 'אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים', דיש בזה חידוש מיוחד דהקב"ה בעצמו מקבל את החוזרים בתשובה, ובלשון 'אתה נותן יד' יש לפרש עפ"י לשון הפסוק בפרשת ואתחנן 'אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה', וכתב רש"י 'ואת ירך, זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם, החזקה, שאתה כובש ברחמים את מידת הדין החזקה', ומבואר ד'דרך' הוא ענין מידת הרחמים, דזה שורש מהות קבלת התשובה. ובוה יש לפרש גם הא דגדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד, והיינו דבשום בחינה ואופן אחר אינה יכולה להתקבל, דרק הקב"ה בעצמו פושט ידו לקבל את השבים.

החטא פוגם באבותיו ובכל העולם ובכל העולמות ובקודש הקדשים

עוד יש לבאר בזה, דהנה החטאים פוגמים גם בעולמות העליונים, וכמו שכתב בנפש החיים (ש"א פ"ד) וז"ל 'וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות ליבו, שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע, לא אתאבידו ח"ו, ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים וכו', ובאמת כי האיש החכם ויבן את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו, עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל חס ושלום, הרבה יותר ממה שהחריב נבוכדנצר וטיטוס, כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם, רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש, ובהמשך דבריו 'א"כ בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבבו מחשבה אשר לא טהורה וכו' הרי הוא מכניס זונה סמל הקנאה בבית קדשי הקדשים העליון הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה ע"י טיטוס בהציעו זונה בבית קדשי הקדשים במקדש מטה' וכו'. ובוה מבאר עוד את הכתוב 'לא בשמים היא ולא מעבר לים היא' וגו', דלא יאמר האדם דכיון דמעשיו פגמו בכל העולם ובעולמות העליונים א"כ יצטרך לעלות לשם או ללכת לקצו תבל כדי לתקן חטאיו היכן שפגם, אלא 'קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו'. וכן החטא פוגם בקדושת המקדש, וכמו שכתוב לגבי פר העלם דבר של ציבור בפרשת ויקרא 'וזהו שבע פעמים לפני ה' את פני הפרוכת, וכתב רש"י 'ולמעלה הוא אומר את פני פרוכת הקודש וכו', משחטאו כולם ח"ו נסתלקה הקדושה.

התשובה מתקנת כל הפגמים והקלקולים שנעשו בכל העולמות

מעתה יש לבאר הא דגדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד, דלא נימא דאם פגם בחטאיו בכל העולם ובכל העולמות עד מקום המקדש, איך תוכל התשובה לתקן את כל הפגמים והקלקולים, דיתכן לומר דאין בכח התשובה לעשות כל תיקונים אלו, ולזה אמר 'שמגיעת עד כסא הכבוד', דאפילו במקומות הגבוהים ביותר שפגם בחטאיו גם לשם מגיע כח התשובה, דכ"כ גדול כח וחסד התשובה, לתקן כל מה שפגם, דלכל מקום שהגיעו החטאים גם התשובה מגעת לשם. והנה ברבינו חננאל ביומא שם כתב 'גדולה תשובה שאפילו הגיע חטאתו עד כסא הכבוד התשובה מכפרת, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוֹקֵיך', וצריך ביאור דהא פשיטא דכל מעשי האדם גלויים וידועים לפני הקב"ה, ויש לומר כוונתו עפ"י מה שנתבאר, דאפילו שהחטאים קלקלו ופגמו עד כסא הכבוד, מ"מ התשובה מכפרת, וזהו גדולת התשובה לתקן כל הפגמים עד המקום והבחינה הגבוהה ביותר.

דרכך אלוֹקֵינו להאריך אפך לרעים ולטובים והיא תהלתך. יש לפרש לומר שלש עשרה זוכר לנו היום ברית שלש עשרה. יש לומר בזה, עפ"י"מ דאיתא בגמ' ביומא דף ס"ט ע"ב דירמיהו לא אמר הנורא, דהנה ענין התשובה, הוא שייך גם באומות העולם, וכמו דמצינו אצל ודניאל לא אמר הגבור, ואתו אנשי כנה"ג והחזירו עטרה ליושנה ואמרו קין, ואצל אנשי נינוה, ששלח להם הקב"ה את יונה הנביא להזהירם על אדרכא הן הן גבורותיו שנותן ארך אפים לרשעים. וי"ל דזהו שאמר התשובה, וגם מדות של רחמים ישנם אצל אומות העולם, וכמו שכתוב דרכך אלוֹקֵינו להאריך אפך לרעים ולטובים, ואפ"ה היא תהלתך, דלא כנביא יונה, 'כי ידעתי כי אתה וגו' חנון ורחום ארך אפיים ורב חסד נימא שזהו הנהגה של הסתרת הגבורה וא"א לשבח בזה, אלא אדרכא ונחם על הרעה, אבל לעם ישראל נוסף ענין מיוחד בפני עצמו, של זה גופא מנבורותיו של מקום וראוי לשבח ע"ז. כריתת ברית על י"ג מידות של רחמים, שכריתת כרותה להם שאינן זה גופא מנבורותיו של מקום וראוי לשבח ע"ז. חזרות ריקם, וכמו דאיתא בגמ' בראש השנה דף י"ז ע"ב, אמר רב קל מלך יושב וכו' עושה צדקות עם כל בשר ורוח וכו' קל חזרית לנו יהודה ברית כרותה ל"ג מידות, שאינן חזרות ריקם, שנאמר הנה

שעבר העבירה.

הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. נראה לבאר דהכושה שבוש ונכלם בעבירותיו הם גופא סיבה לכפרה, וכדאיתא בגמ' (ברכות י"ב ע"ב) כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו, ונמצא דזה מישך שייך לוידוי.

אבינו מלכנו בלה כל צר ומשטין מעלינו. אבינו מלכנו סתום פיות משטינינו ומקטרינגנו. וצריך ביאור דכיון דכבר כילה כל צר ומשטין, מהו הבקשה של סתום פיות משטינינו ומקטרינגנו, הרי כבר אין כל משטין.

ואפשר דהבקשה היא דאפילו אם לא כילה, מ"מ לכל הפחות יסתום את פיות המשטין.

אכן נראה לבאר דהנה יש מלאכים ממונים להשטין, וכמו דאיתא בחז"ל דיצה"ר הוא השטן, היינו דמכלל תפקידו של היצה"ר הוא להשטין, ויש משטין שהאדם בורא ע"י מעשיו. ויש לבאר דעל משטינים שנבראים ממעשי האדם אנו מבקשים 'בלה כל צר ומשטין מעלינו', שע"י תשובה הקב"ה מכלה אותם [כיון שבטל החטא שהוא מקור היות המשטין], ועל השטן שתפקידו להשטין, ע"ז מבקשים סתום פיות משטינינו ומקטרינגנו.

ואיתא בחז"ל על הפסוק 'בכסה ליום חגיגו', שהשטן מביא בר"ה עוונותיהם של ישראל, והקב"ה אומר לו שיביא עדים, ורוצה להביא את השמש והירח לעדים, והקב"ה אומר לירח שתתכסה. וחזונו שיש הנהגה שהקב"ה סותם פי המשטין, וע"ז באה התפלה והבקשה הנוספת.

אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו והטאתנו מנגד עיניך. צריך ביאור דמחה הוא ענין של מחיה וכליון גמור, והעבר הוא ענין של העברה ולא שנמחה הדבר, וא"כ איך כלל שינהם בבקשה אחת.

ונראה לבאר דבאמת לא יתכן מהיית הטא אלא ע"י העברה, דהטא הוא מציאות, וצריך להעבירו ולהשליכו באיזה מקום, וכמו שכתוב 'וכל הטאת בית ישראל תשליך במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו'. ועוד בקראי עדי"ו. והיינו דהטא הוא מציאות שא"א להתעלם ממנו, אלא הדרך שלא יזכר ולא יפקד הוא ע"י שמשליכין אותו. ויש מקום להקב"ה ששם משליכין החטאים, וכמושליכים לשם לא יזכרו עוד.

וכן כתוב בשעיר המשתלח ביוהכ"פ 'ונשא השעיר עליו את כל עוונותם אל ארץ גזירה', ומהלשון של 'ונשא השעיר עליו את כל עוונותם', חזונו דיש מציאות של חטאים והשעיר נושא את החטאים אל המקום להשליכם שם. [ונתבאר בארוכה בשיחות ליוה"כ], וזהו 'מחה והעבר' כלומר דמחה ע"י העברה.

אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שמרי חובותינו. בפשוטו הוא בקשה דאפילו אחר שיש גזר דין, וכבר יצא השטר שעליו כתוב הפסק דין, מבקשים מחוק כל שמרי חובותינו.

אנו אנוכי כורת ברית, ועי"ש בפירוש רש"י שכתב 'ברית כרותה ל"ג מידות הללו שאם יזכירום ישראל בתפילת תעניתם אינן חוזרות ריקם, וברית ברית זו, היא מיוחדת רק לישראל לבד, ולא לשאר אומות העולם, וכמו שכתוב בפסוק שכריתת ברית זו היא נגד כל עמך אעשה נפלאות, אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וגו', וכמבואר כל זה בחידושי מרן רי"ז הלוי בפרשת ואתחנן.

אשר לפי זה יש לפרש סדר התפילה, דבתחילה אומר, 'עושה צדקות עם כל בשר ורוח, לא כרעתם תגמול', וזה כולל גם את אומות העולם, דגם בהם שייך ענין התשובה, וגם עמהם יש הנהגה במדות של רחמים, ואח"כ אומר 'קל הורית לנו לומר שלשה עשרה, וזכר לנו היום ברית שלשה עשרה', דזה קאי על הכריתת ברית על י"ג מדות, דזה הוא דוקא לנו, היינו דברית זו היא רק לנו לישראל.

ועד"ז יש לבאר גם מה שאומרים, 'קל ארך אפים אתה ובעל הרחמים נקראת ודרך תשובה הוריתה, גדולת רחמיך וחסדיך תזכור היום ובכל יום לזרע ידידיך', והיינו דבאמת המדות רחמים של ארך אפים ודרך תשובה, הם דברים ששייכים בכל אומות העולם, אבל גדולת רחמיך וחסדיך, זה קאי על הברית הכרותה ל"ג מידות, שזהו גדולת הרחמים, זה הוא רק לישראל, וזהו שאומר 'גדולת רחמיך וחסדיך תזכור לזרע ידידיך' דווקא.

אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אם יאדימו כתולע כצמר יהיו. יש לפרש דהנה מבואר בגמ' בשבועות דבהרת היא עזה כשלג, וצמר לבן הוא מראה פחות לבן. והיינו דשלג הוא לבן יותר מצמר. והנה בגמ' במנחות דרשינן ד'שני' הוא לשון מראה שני שבה, שהוא פחות אדום.

ולפי"ז יש לבאר הכתוב דר"ל דאם החטאים הם רק כשני, אפשר ע"י תשובה שיהיו ממש כשלג, שהוא לבן גמור, אבל אם החטאים המורים יותר ולכן הם אדומים ממש, מ"מ יתכפרו וילבינו לכה"פ כצמר לבן.

ועל הטאים שאנו חייבים קרבן עולה ויורד. צריך ביאור, דקרבן עולה ויורד הוה קרבן הטאת, אלא דיש 'חטאת קבועה', ויש חטאים שקרבנם תלוי ועומד לפי יכולת החוטא, עשירות דלות ודלי דלות, וזהו קרבן הטאת 'עולה ויורד', וא"כ אחר שנתוודה 'על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת' הרי זה כולל כל מיני חטאות, ולשם מה מוסיפים 'ועל חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן עולה ויורד', וצ"ע.

ועל חטאים שאנו שחייבים עליהם אשם ודאי ותלוי. צריך ביאור דהרי אשם תלוי בא על ספק חטאת ולכי ידע הרי מביא חטאת, וא"כ כיון שכבר התודה על חטאים שחייבים עליהם חטאת הרי נמצא שכבר התודה גם על חטא זה.

ואפשר לומר עפ"ד הרמ"א (הל' יוה"כ סי' תר"ג) דספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאית, דיותר מתהרט כשיוודע ברור שחטא יעו"ש, ולפי"ז י"ל דבאמת לא סגי בוידוי על קרבן חטאת על הצד

גידו עוד יש לומר שהכונה היא על חובות שבאים לא מחמת מעשה העבירה עצמו, אלא מחמת התחייבות על אחרים, כגון מה שישראל קבלו על עצמם ערבות להענש על חטאי אחרים, וכגון שהיה בידו למהות ולא מיחה וכיוצ"ב, וע"ז מבקשים מחוק כל שמרי חובותינו.

ללובש צדקות ביום דין. נראה הביאור בזה, דהנה עיקר הבריאה היה במידת הדין, וכשראה הקב"ה שאין העולם מתקיים במידת הדין עמד והקדים מידת רחמים למידת הדין, וכמו שכתב רש"י בתחילת פרשת בראשית, ומעתה יש לכאר דהו' ללובש צדקות ביום דין, דכמו דמלבוש הוה דבר נוסף על האדם ואינו חלק ממנו, הכא נמי מידת הרחמים לא הוויא חלק מהנהגת בריאת העולם מלכתחילה, אלא שהקב"ה צירפה למידת הדין, ואדרבה היא כובשת בחזקה את מידת הדין, וזהו כמו מלבוש העוטף את האדם מכל צדדיו.

לנורא תהילות ביום דין. ולכאורה מה שייך זה ליום דין דוקא, והרי בכל יום אנו אומרים נורא תהילות וכמו דתיקנו בברכת יוצר אור, וכן בעזרת נורא תהילות, וא"כ אין זה שייך לענינא דדין. אולם נראה הביאור עפ"י מ' דאיתא בר"ה דף ל"ב ע"ב שאין אומרים הלל בר"ה דאפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה. ומבואר דבשעת הדין יש עוד ענין בפ"ע של נורא תהילות שאין אומרים הלל משום יראת הדין, והיינו דמלבד מה שתמיד הקב"ה הוא נורא תהילות, עוד יש תוספת יראה בימי הדין מחמת הדין שספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, ונ"מ מזה שאין אומרים הלל כבשאר ימות השנה. וזהו לנורא תהילות ביום דין, שזה קאי על התוספת מורא שיש ביום דין.

סדר העבודה

כורד הנתון בתוך גנת חמד. הנה כל העניינים הנזכרים הם עניינים רוחניים, וצריך לכאר מאיזה וורד ומאיזה גינה מיירי. ויש לומר דקאי על הורדים שיש בגן עדן, כדאיתא בגמ' בבבא בתרא דף פ"ד ע"א, דחמה סמקא בצפרא דחלפא אבי וורדי דגן עדן, ר"ל דהא דהחמה מאדמת בכוקר ובערב היינו משום דבכוקר עוברת על מקום הורדים שבגן עדן ובערב עוברת על פתח הגיהנום. ולפי"ז יש לכאר ד'ורד' זה היינו השושנים שבגן עדן, וגינת חמד' היינו הגן עדן, וכמו שכתוב 'זימט ה' אלוקים גן בעדן מקדם, וזהו שאומר דמראה הכהן גדול בצאתו מבית קודש הקדשים היה כמראה הורדים שבגן עדן, והוא ענין רוחני נשגב.

ידך פשוט וקבל תשובתי במעמדי. (תפלת נעילה). יש לכאר דישי בקיום מצות התשובה כמה דרגות, וגם קצת חרטה וקבלה על העתיד הוא כגדר מקצת תשובה, דגם תשובה שאינה גמורה, בכלל תשובה היא עכ"פ במקצת, וזהו 'וקבל תשובתי במעמדי', היינו כפי איך שנמצא עכשיו, אף דאכתי לא הגיע לשלימות התשובה.

והכהנים והעם. במשנה (דף ס"ו ע"א) תנן 'בא לו אצל שיעיר המשתלח וכו' והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש וכו' היו כורעים ומשתחוים, ובמרומי שדה להנצי"ב דקדק דאינם עומדים שם אלא בוידוי על שיעיר המשתלח, דזה הוה כפרה גם עליהם, אבל בשאר וידויים אינם צריכים לעמוד שם. ויש להעיר דבמחזוריים מודפס נוסח זה ד'הכהנים והעם העומדים בעזרה' בכל הג' וידויים, וצ"ע.

ואומר להם תטהרו. צריך ביאור מה טיבה של אמירה זו. ונראה לכאר על פי מה שכתב רבינו יונה בשערי תשובה 'ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביוה"כ שנ' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ה' בתשובתנו, והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו', ומבואר דפסוק זה אינו מדבר מהתוצאה של יוה"כ פ' שעל ידו נטהרים לפני ה', אלא

וכבר שמעתי מפ"ק אאמו"ר הגאון זללה"ה שרבינו הגאון ר' חיים עוזר זללה"ה מוויילנא הוצרך פעם לאכול ביום הכיפורים והיה לו עגמת נפש מזה, ואמר הגר"ח ע' שהוא לא הגיע למדרגת הגאון ר' מאיר מיכל ז"ל [הוא הגאון ר' מאיר מיכל אב"ד שאט בעמח"ס הידוע המאיר לעולם], שהגאון ר' מאיר מיכל הוצרך ג"כ לאכול ביום הכיפורים מחמת חולי ולא הצטער מזה כלל כי זהו מצוותו בכך. וה"ל זקני מרח ר"ז הלוי זללה"ה באגרת בשם אביו רבינו חיים הלוי שהיה מזרז לחולים שלא יצטערו מזה [מחילול שבת משום פיקוח נפש] ולא יחפשו למנוע מזה כשם שאין מצטערים ממילת הבן בשבת, וכותב עוד, והנה שמעתי שאתה מחמיר הרבה בענין האכילה בבית החולים ובשאר הדברים הנוגעים לרפואתך, ועל זה באתי במכתבי זה שתשמע לקול הרופא ולא תמנע דבר מהנוגע לבריאותך, כי כל זה בכלל פיקוח נפש שאסור להחמיר בזה, וגדולה מאד מצוות פיקוח נפש להתברך על ידה ברפואה שלימה ומיירה. (מתוך מכתב רבנו שליט"א - ניסן תש"פ)